

granična moja patnja. Nitko je ne zna osim Boga na nebu, a on me neće pomilovati. Prolazim kroz pustinje, kroz opustošene krajeve, okružen odasvud užasnim razaranjem, popaljenim gradovima, ruševinama u dimu, praznim nadama.«¹⁶ Oprostit će mi slavni mislilac, ako kažem (a i on se s time slaže) da taj ulomak ne pripada njegovu dnevniku nego dnevniku svakoga čovjeka. I još nešto: da taj ulomak ne opisuje ništa rezervirano i ireverzibilno za 12. V 1839. nego da taj ulomak nosi nadnevak svih dana i svih godina. Tako mi kršćani shvaćamo sve ljude, u prvom redu same sebe. Shvaćamo se ljudima koji žive u tami vjere i u trzajima nade. Ljudima na granici »vremena i vječnosti, duha i tijela, grijeha i milosti, kazne i oprostjenja«, pa stoga ljudima koji »izgaraju u tjeskobi« (Škvorc). Ljudima koji su bačeni kao zrnje na planet da na njemu prije istrunu nego što će donijeti plod. Shvaćamo se Orfejima s lirom križa na ramenima. I samo s lomače tjeskobe želimo u svemu gledati Očevo lice.

Da ukratko završimo:

Put u sekularizaciju vodi u kraljevstvo praznine i besmisla u kojemu vlada tjeskoba. Glavni junak te drame tjeskobe jest osoba sekulariziranog čovjeka. Ona najdublje i najkorjenitije doživljava tjeskobu rođenu u praznini neosobnosti svijeta kojemu je sekularizirani čovjek sav okrenut i posvećen. Stoga smo mi vjernici danas pozvani da naš religiozni život u prvom redu bude doživljaj osobnog susreta s osobnim Bogom, s Gospodarom i Ocem Gospodina našega Isusa Krista i našim Ocem, u svemu, i to ne sladunjavi doživljaj nego herojski koji jedini pristaje onom srcu koje bije na »prokletom planetu« s tragičnim ljudskim sudbinama.

Rudolf Brajčić DI

MORAL LJUBLJENE DJECE

Činjenica je da se moderna filozofija mnogo zanima za pitanje o vremensko-povijesnoj čovječjoj dimenziji. A pod izrazom čovječje »povjesnosti« razumijeva se napetost koju čovjek osjeća između onoga što JEST i onoga što BIVA, ili: onoga što OPSTOJI i onoga što NASTAJE. Ta dva pola su sadašnjost i budućnost. Između njih se odvija čovječja povijest. Čovjek je piše. Dakako, u refleksu prošlosti — pod Božjim providnim okom — s odgovornošću koja se projicira i u budućnost.

Kako čovjek uspijeva pisati tu povijest? Zacijelo onom svojom baštinenom stvaralačkom snagom. Gospodar je svojih čina. Nosí sudbinu u svojim rukama. Sposoban je činiti dobro i zlo. Graditi i rušiti. Pa opet graditi. Ta dvosječna sjekira izvor je čovječje veličine i njegove skrajne

¹⁶ Tekst uzet iz članka M. Škvorc, Pojam i problem tjeskobe, u Bogoslovskoj smotri, 3—4 (1967), 338.

bijede. Pregiba se i pred neznatnim motivom, a nekada je ne slomi ni divovska protusnaga. Čovjek je bio i ostat će velika tajna ponajviše s ovom svojom snagom samoodređenja. A kad se pri tome sjetimo da i nadnaravna milost poštuje taj dar Božji u čovjeku, zagonetnost čovječja postaje još naglašenijom. Povijest sadašnjice prebacuje se u povijest one vječne budućnosti, i odlučuje o vječnoj sreći ili nesreći.

Moralna čovječja dimenzija

Nekada se isticalo, a i još se ističe »homo faber«, možda i »homo oeconomicus« i sl. Danas se, međutim, konstatira da ima mnoštvo nesvedivih etika. Pred tom činjenicom neki kapituliraju tako da proglašuju kako više ne opstoje etičke vrednote sa svojim apsolutnim smislom. Drugi opet traže razne nadomjestke. Ti mogu biti npr. vrednota slobode, trajnog nastajanja, punog ostvarenja sebe. Svakako, tendencije se okupljaju barem oko toga da se naglasi vrijednost akcije. Ta vrijednost zna za napetost, recimo za dijalektiku akcije, ali, poslije više pasivnog i optimističkog humanizma prošlih stoljeća, herojski ili agonijski humanizam želi se predstaviti kao humanizam akcije. Ona mora čovjeku otkriti sebe, čovjeka, da tako on preko nje svlada vrijeme.

Koja je to akcija, koja djelatnost? Tehnička dostignuća daju našoj civilizaciji svoje obilježje. U njezinu vrtlogu tražimo čovjeka, da ga nademo koliko je on »homo morum«. Da li taj čovjek »morum« piše povijest više nego onaj »faber«? Razlikovat ćeš mi razne vrste povijesti. Ispravno. Ali pitanje je: po čemu je tehnička civilizacija doista povijest čovjeka? Ne opstoji li djelatnost kojom čovjek može pisati doista svoju specifičnu povijest? Naći djelatnost u kojoj nikada ne može doći do otuđenja? I naći u njoj sebe, te nadvisiti sebe? Dosegnuti »puninu bistva«? Ispuniti kozmički prostor nadkozmičkom vrijednošću?

Stari Grci su nazivali svemir »kozmos«, tj. mjesto reda, harmonije, ljepote. Ali, čovjek ne može tako jednostavno otkriti red, harmoniju i ljepotu u svojim djelima. Niti u djelima svojih suputnika na zemlji. Dok u čitavu svemiru u većoj mjeri vlada red, u čovjeku i u odnosima među ljudima ima više nereda. U čovječjim je akcijama nered »ut in pluribus« (sv. Toma, I P, 49, 3 ad 5). To ne znači da je mjesta pesimizmu. Kristov život i Kristova djela za kršćanina su zalag harmonije svijeta. »Rađanje novog života, čovječanstva u konstantnom napretku u redu i harmoniji, to je cilj određen od Boga povijesti »poslije Kristova rođenja«, i sva Božja djeca privedena slobodi moraju osobno i aktivno tom pothvatu doprinijeti«, kako se izražava Pio XII (22. XII 1957).

Nije lako shvatljivo kako gdjekoji pisci na laku ruku ističu moralni plus današnjih naraštaja. Ističe se npr. kako današnjicu resi viši osjećaj prema bračnoj ljubavi, prema odgovornosti, prema dubokim pravima čovjeka itd. U povišenom se tonu pjeva kako »moralu osiromašenja, osakaćenja i nepomičnosti nadolazi etika lične slobode, nastajanja, punog ostvarenja sebe« (PANORAMA SAVR. IDEJA, Beograd, 1960, str. 548).

Ne može se sakriti da je i Drugi vatikanski sabor promatrao čovjeka više optimistički, kako je izjavio Pavao VI u homiliji 7. XII 1965.

Recimo u duhu realizma: »Promotrimo oko prosvijetljeno vjerom. Uočimo pogled svakog poštenog čovjeka u kojemu funkcionira ona naravna savjest, koju ne smućuju predrasude ni zastranjenja, i to dok u tom čovjeku blista neuništiva jasnoća zakona koji potiče na dobro i odvraća od zla, koji je prije svih zemaljskih zakona i predsjedava svima te se proteže na sve epohe. Taj zakon je norma svake ljudske djelatnosti i baza svake društvene organizacije. Tom oku ne može izbjeći bijedni spektakl svijeta koji ide prema rasulu unutar njim rušenjem osnovnih moralnih struktura života« (Pio XII, 28. III 1950). Razumije se, u očima vjere i u snazi pouzdanja u Božju providnost i ta činjenica poprima drugo obličje.

Nije bez razloga što je tradicionalna filozofija nalazila predmet etici upravo u čovjekovu pozivu da u svojim činima stvara red. Čovjek se u tom pothvatu promatra doista kao neki odgovorni redatelj. Djelovati po uzoru nekih normi. Oblikovati svoja djela. Usmjeravati prema nekom cilju. Podređivati ih, nadređivati ili koordinirati. Što nije u stanju da tako bude regulirano čovječjim nadzorom, osmišljeno ili intencionalno upravljeno — to se nije smatralo područjem ili prostorom moralnog valoriziranja. Koliko je akcija pod vodstvom čovjeka kao misaonog i samoodredivog bića — toliko ona zaslužuje moralno kvalificiranje (ETH br. 1—4).

Htio bih upravo u naše vrijeme naglasiti da svaka i pojedina čovječja akcija nosi na sebi tu sudbinsku moć da na sebe primi punu moralnu odgovornost. Odgovornost u svim njezinim dimenzijama. Zašto to želim naglasiti? Jer se pojavljuje tendencija da se valorizacija pojedinih čina zamijeni valorizacijom cjeline ili života pojedinca uzeta u cjelini. Uzima se, dakle, »moralka života« te se proglašuje da je ona jedina prava moralka Evanđelja (SVESCI, br. 7/8, 1968, str. 92), a zabacuje se računanje na pojedine čine koji bi sačinjavali dominantni problem moralke.

Ovu tendenciju smatram vrlo pogibeljnom. Ona bi značila povratak na neke predkršćanske i nekršćanske etike. Promatranje pojedinog čina za neke etike u starini nema vrijednosti. One vode računa samo o cjelini. Ako je čovjek promatran u cjelini života dobar, pojedini čin ga ne može kompromitirati. A kršćanstvo se afirmiralo postavljanjem naglaska i na pojedine čine koliko su oni svjesno-voljni-slobodni. I »moderni čovjek — što je baštini od kršćanstva — sav se angažira u činu« (J. Leclercq, SAISIR LA VIE, 1965, str. 82). Koji je oslon ovoj nauci?

Svaki je i pojedini specifično ljudski čin u sebi obilježen nekom definitivnom oznakom. On predstavlja za sebe vrijednost. I bremenit je posljedicama. Može donijeti trijumf i katastrofu, pobjedu i poraz, sreću i nesreću. Ne postupa li tako svako zakonodavstvo? Zar to nije zahtjev iskustva svih ljudi? Zar bi sudnice i tamnice opstojale kada ljudi ne bi odgovarali za svoje čine? Istina, potrebno je uvijek imati obzira o cjelini počinioca, ali bremenitost svakog čina traži da se svaki čin valorizira

i s gledišta morala. Time se moralna dimenzija čovjeka proteže i na pojedinosti, a ne ostaje u svojoj općenitosti, u zraku.

Moral savršenstva

Prijeđimo na ovu temu nadovezujući refleksije na ideju o vrijednosti pojedinog čina. U svakom i pojedinom specifičnom ljudskom činu zrcali se stvaralačka snaga pojedinog čovjeka. Njegova invencija. Čistoća njegove nakane. Domet njegove uzročnosti. Svakim i pojedinim činom on piše povijest. Realizira svoju vremensko-povijesnu dimenziju. Prebacuje se preko vremena i prostora.

Ispravno je reći da se povijest ne može shvatiti nego kao sraz stvaralačke individualnosti, pojedine milosti časa (Kairos) i općih zakona bistva, jer svi ti faktori idu za tim da združe prošlost i budućnost u sadašnjosti. Svakako, potrebne su neke stalne vrednote bez kojih je nemoguće stvoriti kontinuirani slijed događaja (B. Häring, LA LOI DU CHRIST, I, str. 130). Samo pravilnom suradnjom svih tih snaga mogu se stvarati potpuni ljudi, predstavnici one punine bistva koja je doista SA-VRŠENOST.

Za kršćanina je svaki i pojedini čovječji čin još bremenitiji, jer je bremenit i nadnaravnom bremenitošću. Kršćanstvo zastupa moral ozbiljnosti. Spasenje se zarađuje s nekim strahom (Fil 2, 12), a spas je duše iznad svih vrednota (Mt 16, 26). Za svaku je ispraznu riječ čovjek odgovoran (Mt 12, 36). I svatko će primiti prema svojim djelima (Mt 16, 27).

U čemu je taj moral savršenstva? Koji je faktor tako važan i moćan da pretvara »ovaj svijet u stroj za stvaranje bogova«? Pojam savršenstva za čovjeka sastaje se s pojmom kreposti, zrelosti ili punine. A krepost se ne iscrpljuje u negativnoj fazi, tj. u »abstine a malo«, ona je pozitivni faktor, snaga, muževnost, maksimalno angažiranje u smjeru dobra. »Tko je jači od tebe?« — zapita Bram snagu. Snaga odgovori: »Blagost.« I ovo je od kapitalne važnosti naglašavati danas. Čini mi se da mentalitet današnjice u prostoru morala i savršenosti ide za linijom »slabijeg otpora«. Kao da se do punine moralnog vrednovanja može doći bez napora. Kao da iskonski grijeh nije ostavio u čovjeku i slabost, nevoljkost prema stjecanju moralnih vrednota? A bez stjecanja kreposti nema savršenstva.

Na ljestvici vrednota za kršćanina krepost stoji na drugom mjestu. Spas duše u milosti zauzima prvo mjesto, a krepost vodi do toga trijumfa. Biti savršen znači biti krepostan, a to znači biti sretan i ovdje na zemlji. »Beati« je upravljen krepostima. To su oni »silnici« koji osvajaju nebo (Mt 11, 12). Čuvajući se pretjeranosti jansenizma koji vježbanje u krepostima podiže na stupanj cilja u sebi kao i defekta kvijetizma koji zapostavlja vježbanje u krepostima, dužnost nam je dana naglasiti da do punine čovjeka i kršćanina nije moguće doći bez napora, potpunog angažiranja.

»Stijena spoticaja«

Starac Šimun nije samo prorekao o Kristu da će biti znak kojemu će se protiviti (Lk 2, 35). Suvišno je i naglašavati da između kršćana, odnosno onih koji vjeruju, i onih koji ne vjeruju, opstoji neka nesvedivost. Jest, i jedni i drugi žele biti sretni; nastoje ispuniti ovozemnu egzistenciju vrednotama, ali se na nekom dijelu puta rastaju. Dijeli ih nada u prekogrobni život; a na putu života dijeli ih nadnaravno vrednovanje i u moralu.

Ne ide li se danas za nekim nemogućim liveliranjem ideja i akcije? Međutim, ne biti od »svijeta« uključuje biti izložen mržnji toga »svijeta« (Iv 15, 19). Mudrost i ludost za vjernika i za nevjernika mjere se oprečnim mjerilom (1 Kor 1, 18; 3, 19). Rješenje se te dijalektike ne može očekivati u potpunom smislu prije svršetka ovozemne povijesti. Zato su doista vrijedne Claudelove riječi: »Onaj komu Krist nije samo simbol nego pravi životni uzor samim tim drugim ljudima postaje neugodan i sumnjiv. Njegov je životni plan obrnut, njegovi motivi nijesu isti kao onih koji ne vjeruju. On uvijek u sebi krije nešto čime se distancira od drugih, što ga čini različnim od drugih... Neka pazi što čini, jer oči su drugih nad njim« (nav. dj. na str. 231).

Nešto je specifično u moralu kršćanina. Njegov moral mora biti moral »ljubljenice djece« (Ef 5, 1). A dijete oponaša oca. Otac nebeski ne luči dobre od zlih, pravedne od nepravednih kada pušta da se odvijaju prirodni zakoni (Mt 6, 45). Kršćani su pozvani da ga oponašaju, da budu savršeni kao On. Ali to je nemoguće bez specifičnih obilježja. Koja su? Ljubiti neprijatelje, moliti za progonitelje. A to je doista kao neka antinomija, nesvediva dijalektika. Međutim, to su odgojna sredstva morala »ljubljenice djece«.

Još nešto. Ovdje je potpuno logično ukazati na još jedan defekt svojstven u velikoj mjeri i današnjem mentalitetu. Ne pretvara li se kršćanstvo u mnogim svojim pojavama u »ideologiju«, tj. u neki sistem ideja, nazora, i u »idejni sistem«? A to je krivo. Kršćanstvo kao prava i puna mudrost života stavlja veći naglasak na djelovanje ili akciju nego na umovanje ili ideju. Moral »ljubljenice djece« pokazat će se u savršenstvu Oca nebeskog, ali akcijom, djelima milosrđa prema bližnjemu (Lk 6, 36). To je sinonim za izraz »savršenstvo«. Nema li kršćanski moral na tom prostoru mnogošta nedovršeno? I mnogošta nesavršeno? Obnova moralke i morala mora se provesti i tu.

Nasljedovanjem uzora

Nije li Bog previše visok da bismo ga mogli nasljedovati? A nije li Krist uzvišeno svet da bi ga grešni čovjek mogao uzeti kao živi uzor? Nije li kršćanin pozvan da više ima pred očima ljude-svece koji su mu bliži, s kojima je srodniji? U njima može brže i lakše vidjeti sebe, naći sebe i usavršavati se nasljedovanjem njihovih kreposti?

Ako je Bog rekao da ga nasljedujemo u savršenstvu, znači da je to i moguće. Naš je Bog OSOBNI ideal našeg savršenstva. On je sama SVETOST. A pobrinuo se da njegovu volju lako upoznamo. Dao nam je i smjernice po kojima ćemo ga nasljedovati. To su njegovi pozivi. Kreposti koje moramo pribaviti. Milost kojom mu postajemo tako bliski da sudjelujemo nekako s njim u njegovoj naravi (2 Pet 1, 4). Onaj prirodno-moralni zakon po kojemu nam trajno progovara; ona savjest koja je vodič naših djela i njihov sudac; Crkva koju nam je dao kao učiteljicu na putu spasenja, itd. — eto nam jasno izraženog Božjeg poziva na savršenstvo. A sve nam to nije daleko. Blizu nam je. U nama je kroz čitav život. U svim prigodama.

Krist je, doista, pojavivši se u obliku čovjeka, nama bliži nego nevidljivi Otac nebeski. Ali tko vidi Krista vidi i Oca (Iv 12, 45; 14, 9). Ipak ljudske su oči Krista vidjele, uši čule, ruke doticale. Govorio je. Boravio među ljudima. Poučavao. Njegov život je naša škola. Njegova nauka je kao njegova stalna prisutnost među nama. U njegovoj zemaljskoj povijesti mi možemo prosuditi vrijednost naše ovozemne povijesti i nazreti sudbinu vječne povijesti.

Ima jedna očita razlika između Boga kao uzora savršenstva i povijesnog Krista u istoj ulozi. Krist je kao stvorenje Božje, dakle u ljudskoj naravi, svojevoljno bio podložan okolnostima vremena i prostora. On je završio svoj ovozemni život. A proveo ga je samo u jednom dijelu zemaljske kugle. U blizini samo nekih naroda ili jednog naroda. U toj ovozemnoj egzistenciji on nije mogao pokazati sebe u svim životnim profesijama. Stoga je neminovno da mnogi ljudi ne mogu tražiti u Kristu direktan uzor nasljedovanja (muževi kao takvi, roditelji, mesari, profesori, sportaši itd.).

Uloga nasljedovanja za kršćanina neminovno treba da se odvija u znaku nekih općih načela, smjernica kao općih ideja koje vrijede za sve i za svakoga. U tome smislu uvijek će se kršćanski moral pozivati na čudoredni zakon koji nadilazi vidljivi svijet i samoga čovjeka; koji je posve nuždan i općeobvezatan te jednak za sve ljude (Ivan XXIII u Met.M br. 205). Ne možemo, dakle, u kršćaninovoju dužnosti usavršavanja putem nasljedovanja uvijek tražiti te se oslanjati na NEKOGA. To je nemoguće. Istina, iza moralnih načela, iza savjesti postoji NETKO, i to uvijek, ali neposredno vodstvo moralnog reda primjenjuje se na čovjeka tako da on doživljava moralno vrednovanje preko nekih načela, idejnih smjernica, zakona. Niti toga NEKOGA svaki čovjek lako otkriva.

Psiholog bi nam mogao reći da svako nasljedovanje, kao neko oponašanje ili kopiranje, rada nekom pasivnošću. Ne krije li se u tome pothvatu ono što je negativno u »plagijatu«? Ne ograničuje li se time stvaralaštvo, samoinicijativa? Nijesu li kršćani nekako primorani da stagniraju? Da se odreknu nastojanja oko pronalazaka i osvajanja visova savršenstva vlastitom inicijativom?

Ima nešto istine u toj dvoumici. Svako kopiranje kao reproduktivna djelatnost ne cijeni se među ljudima kao ona izvorno kreativna. Izvodač umjetničkog djela nije toliko zaslužan koliko auctor djela. Ali u našem

slučaju nije moguća izvorna, neposredno kreativna djelatnost. Kršćanski je moral po svom porijeklu i svrsi božanski moral. Zašto? Adoptivno sinovstvo uključuje neko posjedovanje božanske naravi. A ova je iznad svih misli, želja, osjećaja i nastojanja čovjekovih (1 Kor 2, 9). Kršćanin ne može slijediti Krista do krajnjih granica (Iv 7, 34). Njegov cilj nadilazi čovječji cilj (Iv 8, 21; 22; 13, 33). Tko bi preuzetno htio stjecati savršenstvo oslanjajući se na potpuno izvornu stvaralačku snagu, primio bi od Krista jasan odgovor: »Bez mene ne možete ništa učiniti« (Iv 15, 5). Povezanost s Kristom, ovisnost o Kristu, podređenost Kristu služe kao neuklonjiv temelj u izgradnji zgrade kršćanskog savršenstva.

Istina, sveci su kršćaninu bliži. Oni nose na sebi jasnije obrise prvog čovječtva, jer su bili podložni grijehu. I ta bi pomisao morala kršćanina potaknuti da još dublje shvati koliko je u poslu usavršavanja potrebno da se angažira maksimalno. Jer sveci su se izgradili na areni života. U vrtlogu svakidašnjice. U vrlo različitim situacijama. Niti jedna situacija života ne oslobađa kršćanina da se resignirano prepusti u ruke Providnosti, a da on sa svoje strane odustane od rada, nastojanja, angažiranja. Istina je da kršćaninu stoji na raspolaganju milost, božanska snaga, ali on donekle zaslužuje i težu kaznu za grijeha ako se pokaže nezahvalnikom prema primljenom daru milosti.

Kršćanski će moral uvijek ostati moral nasljedovanja. Zato kršćanina mora resiti što potpunija vjerno st. Pod tom riječi ne razumijevam samo vjernost zadanoj riječi, nego vjernost svome pozivu u svijetu, svojoj novoj naravi, naravi »novog stvorenja« nastalog na krštenju. I upravo ta vjernost neka ga potakne da se i u ovozemnim poslovima angažira što više i što bolje. Rekao je Ivan XXIII da kršćanin posjeduje jasnije svjetlo nauke, jaču pomoć milosti, mogli bismo nadodati i sigurniju duhovnu organizaciju Crkve, prema tome upravo je on pozvan da polučuje veće efekte u vremenitim poslovima. Nadasve pak zato što posjeduje onu svetu, kršćansku ljubav, koja je snažnija i univerzalnija nego samo naravna ljubav (MetM br. 257). Ako kršćanin najprije traži kraljevstvo nebesko, neka zna da mu je obećano da će mu se sve drugo nadodati (Mt 6, 33), a u to »drugo« ulazi i njegova afirmacija u ovozemnim poslovima.

Moral kao dokaz plodnosti vjere

Raskorak između vjere i morala mora se ubrojiti među teža zastrañjenja našeg vremena (GetS br. 43). To su doista energične i stroge riječi Drugog vatikanskog sabora. Kao da hoće reći da moralni defekt kompromitira vrijednost vjere. Slabi njezinu apologetsku privlačnost. To je, reći ćemo, kao neki znak vremena, i treba mu tražiti izvor. Pružiti lijek.

Vjera, uzeta u općenitom smislu, uvijek ima uži prostor nego moral. Zašto? Jer ima onih koji ne ispovijedaju nijednu vjeru, ali se ne mogu distancirati od prirodno-moralnog zakona. Nose ga napisana u srcu kao

ljudi. I po njemu će biti suđeni (Rim 2, 15). U njemu se nalaze u zajednici sa svim ljudima, podanicima iste ljudske naravi. (O tome sam pisao duže u skriptima ZNANOST SPASENJA, Zagreb, 1967, uvodna rasprava).

Za nas je u ovom pitanju važno naglasiti kako raskorak između vjere i morala dolazi od čovječje nedosljednosti i nevjernosti. Taj raskorak nije toliko uvjetovan neznanjem koliko slabijom moralnom vrijednošću. Što se kršćanin više angažira da živi kao kršćanin, to se raskorak smanjuje. Kada pak u životu pokaže da je prožet vjerom, dokazat će također da je obnovljen i moralom. Zato je i Drugi vatikanski sabor programatski rekao da tko zanemaruje svoje dužnosti prema bližnjemu i svijetu postaje krivcem nevjernosti prema Bogu, jer ljubav prema Bogu ne da se odijeliti od ljubavi prema bližnjemu (ist. mj.).

Kršćanin neka nikada ne zaboravi da je on posvetnom milošću postao novo stvorenje. Nekako je primio novu narav. A narav je izvor djelovanja. Kršćanstvo kao sistem života i svaki kršćanin napose kao sudionik u novom životu mora donijeti ploda. Koji je to plod? To su kreposna djela ljubavi, mira, strpljivosti, blagosti, vjernosti itd. (Gal 5, 22). Dok se apstrahirajući može zamisliti čovjek podložan barem nekom moralu, a da ne priznaje da opstoji osobni Bog, dotle je nemoguće zamisliti kršćanina koji bi se takvim priznavao, a da u isto vrijeme ne zastupa kršćanski moral. Egzistencijalno govoreći, za kršćanina se kršćanska religija i kršćanski moral popunjavaju i protežu do istih granica.

Kršćanin svojim djelima dokazuje da je njegova duša kao novog čovjeka doista plodna, te se na nju ne može primijeniti ona osuda sterilne smokve (Mk 11, 21; Lk 3, 9). Djelovati kako pristaje kršćaninu znači prije toga posjedovati narav kršćanina. — Djelotvorna kršćanska vjera dokazuje da se život milosti u kršćaninu razvija. A razvoj je zakon svakog života. Defekt u dobrim djelima osuđuje vjeru kod pojedinih kršćana. Nijeće njihovo pripadništvo Kristu (Iv 13, 35). Lišava ih oslona za nagradu u nebu (Mt 25, 35 sl.).

Ove nam posljednje riječi najjače dokazuju koliko kršćanstvo mora više postavljati naglasak na djela nego na riječi, na život nego na nućavanje. Što ne znači da se intelektualna kultura zabaci, znači samo to da je glavnije djelo nego riječ; da Bog više računa na život nego na nauku. S toga gledišta kršćanstvo je doista više životni sistem nego naučni. Dapače, ispravno bi bilo reći da ono nije prvotno ideologija nego praksa, život.

Čini se da bi ova konstatacija morala djelovati na neku preorijentaciju u kršćanskom odgoju. Napose bi moralni odgoj morao više polagati na praksu nego na teoriju. Propovijedi bi imale zauzeti dično mjesto, razumije se, ali trebalo bi davati veću važnost ili životnu korist dobrim djelima, a za dobra djela nije potrebna neka visoka nauka. Dovoljna je dobra nakana uz osnovno znanje zahtjeva kršćanskog života.

Ovo nas dovodi do zaključka da je nemoguće odvojiti kršćanski moral od zapovijedi. Treba izvršavati volju Oca nebeskoga, i bez toga nema govora o spasenju (Mt 19, 17; Iv 14, 21). Izvršavati volju Oca nebeskoga znači ljubiti ga. Sve je usko spojeno. Ispunjanje zapovijedi dokazuje i širi ljubav, a veća ljubav više potiče na ispunjanje zapovijedi. Tu je

bitna međuuzročnost i međuovisnost. Jedno bez drugoga ne ide. Ispunjanje zapovijedi Božjih i ljubav prema Bogu traže se i upotpunjuju. Životna mudrost kršćanina sastoji se u ispunjanju zapovijedi u ljubavi kakvu nam je objavio Krist (2 Iv 6). Krist je kao utjelovljenje Božje ljubavi i živo ispunjenje Božjih zapovijedi.

Zašto se u teološkim strujanjima današnjice opaža neki zazor od zapovijedi? Zašto bi neki htjeli da se pojam zapovijedi izbriše iz popisa vrednota? A ipak kršćanski moral ne može bez zapovijedi, pa i moral Novog zavjeta je čisto kristonomijski moral. Kršćanski se moral prelijeva u »zakon milosti«. Uzrok nepovjerenju je mnogostruk. Želio bih naglasiti jedan.

Dopuštam da je vrlo lako upasti u ekstreme, tj. ili previše inzistirati na slovu zakona ili se previše pustiti vodstvu osobne inspiracije. — Ekstrem je i stavljati u suprotnost milost i zakon, dok se oboje traži i popunja. — Ekstrem je i u slijepu pokoravanju zakonu i u samovoljnom stvaranju zakona prema oholo smišljenoj autonomiji. Možda bi se ipak moglo reći da je pretjerano separiranje moralnog i pravnog reda u korijenu svih tih ekstrema.

Kada se pretjerano separira pravo od morala, »moral upada u neku vrstu individualizma, jer odviše koncentrirana pažnja na moralnim faktorima kao da baca s vida one objektivne datosti tako jasno uokvirene u pravu; i tim se putem može lako upasti u neispravnu i odviše subjektivnu situacijsku etiku. — Kada se pravo odviše separira od morala, izloženo je padu u pretjerani i ekstremni juridički pozitivizam, a taj u mnogim slučajevima predstavlja pogibelj za ispravno suđenje...« (Pio XII dne 11. IX 1956. i nav. izd. br. 5428).

Ako sve zapovijedi uklopimo u zapovijed ljubavi, reći ćemo istinu, ali tada istina traži neko raščlanjenje. Ljubav nije neka maglovita, emocionalna, neodređena vrednota. Niti je to neka jednostavna snaga koja sve odjednom uređuje. Ljubav prema Bogu i bližnjemu može biti blaga i stroga, strogo pravedna i milosrdna, darežljiva i rezervirana, popustljiva i neumoljiva itd. Znači da ona na zemlji nosi u sebi skrivenu snažnu dijalektiku. Kako ćemo je pretvoriti u konkretnu životnu normu? Potrebna joj je razumnost, pamet, koja će odmjeriti sve okolnosti i tražiti njezinu uslugu prema tim okolnostima. Tada će doista ljubav postati mudrost, a mudrost će nastupati prožeta ljubavlju. A u tome je punina života.

*

Pitanja iznesena u seriji članaka o odnosu između naravne etike i one kršćanske svode se vrlo lako na klasično pitanje između etike i moralke. Može se pitanje još suziti pa reći da se radi o tome da li kršćanin može naći prirodno-moralni zakon i u onom svom novozavjetnom morahu. O tome sam pisao detaljnije u ZNANOST SPASENJA sv. I, uvodna rasprava. Ovdje ću označiti samo glavnu ideju.

Novi zavjet je u svojoj biti prožet prirodno-moralnim zakonom. Kako bi Bog doista želio da se svi ljudi spase kada ne bi pretpostavljao da svaki od njih posjeduje neko prirodno svjetlo dobra i zla, tj. životne

istine? Svaki čovjek u sebi nosi usađen glas savjesti (Rim 1, 19). On spada na prirodnu strukturu njegove duše. I ne može se naći univerzalnija i čvršća podloga za razumijevanje ili dijalogiziranje svih ljudi nego je pruža taj prirodno-moralni zakon.

Jednostavan je u najopćenitijoj smjernici, naime: dobro treba činiti — zla se moraš čuvati. Ali što je dobro, a što je zlo? U pređašnjim raspravama to je označeno, naime: sve što odgovara dostojanstvu čovjeka i kršćanina; sve što omogućuje socijalnu koegzistenciju; sve što odgovara njegovoj transcendentnoj orijentaciji proglasit ćemo kao dobro koje treba činiti, a što ruši sve te elemente proglašuje se kao zlo koje treba izbjegavati (sv. Toma I—II 94, 2). To znači da je prije svega i iznad svega u životnoj problematici važan onaj moralni osjećaj u čovjeku. Po tom osjećaju on je »homo morum«, odgovorni graditelj svoje i tuđe sreće ili nesreće.

Krist je poštovao taj zakon. Konstatirao je kako ljudi znadu prosuđivati razne fizičke pojave, ali znakove vremena u pravom smislu ne poznaju. Zbog toga ih upućuje, pita i kori: »Zašto sami od sebe ne sudite što je pravo?« (Lk 12, 57). Zna da je čovjek za to sposoban dok zlim životom ne pokrije ili ne onemogući pravilno funkcioniranje tog unutar-njeg sudišta u sebi. A to je sudište savjesti (1 Kod 10, 23—30). Protiv njezina diktata nije dopušteno postupati, tj. što nije plod uvjerenja nije ispravno (Rim 14, 23).

I važna je formulacija osnovnog načela toga prirodno-moralnog zakona: »Sve što želite da ljudi čine vama, to činite i vi njima« (Mt 7, 12). U tome je sav Zakon i Proroci. A tu sintezu Zakona i Proroka nalazi također u ljubavi prema Bogu i bližnjemu (Mt 22, 40). Znači da u životu i pravda i ljubav idu nerazdruživo. Autentično je kršćanstvo uvijek zastupalo mišljenje da ljubav bez pravde lako degenerira u subjektivnost, sentimentalnost, farizejstinu; pravda pak bez ljubavi da je suha, legalistička, okrutna.

Zaključak je očit. Moral Novoga zavjeta sadrži u punom smislu prirodno-moralni zakon. Kršćanski moral uključuje prirodni moral. Kršćanska moralka pretpostavlja i uključuje etiku (sv. Toma I—II 94, 4 ad 1). Ispravno zaključuje P. Spicq: »S nekog gledišta se može reći da nema ništa tako ljudsko kao novozavjetni moral. On osuđuje iste mane, naređuje iste kreposti kao i židovski propisi, kao grčki i rimski propisi, tj. on sadrži u sebi zahtjeve sveopće, ljudske savjesti« (TH. MOR. DU N. T., Pariz 1965, sv. I, str. 404).

Jordan Kuničić OP